
MODERN DEVLETİN ÇEŞİTLİLİKLE İMTİHANI

*Yılmaz ÇOLAK**

ÖZET

Modern devlet başından beri vatandaşlarını tanımlamada ve onlar ile bağ oluşturmada kültür ile sıkı bir ilişki içerisinde olmuştur. Ulus-devlet, 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar kültürü tanımlayan, işleyen ve kullanan tek hâkim unsur olagelmıştır. Devlet otoritesinin meşruluğunun dayandığı halk fikri halkın yekpare bir bütün olarak tanımlaması ile gerçekleşmiştir. Böylece vatandaşları için bir değerler bütününe dayanan bir kimlik üreterek onlardan bu kimliği içselleştirmesini istemiş ve bu şekilde onlar ile bağını kurarak siyasî otoriteye sadakatini sürdürmeye çalışmıştır. Bu yapıya uymayan farklı grupların varlığı, seslerinin çıkması ve görünürlüğü, devlet otoritesini zayıflatıyordu. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında kültürel çeşitliliğin yükselişi liberal demokratik devlet için ciddi bir krizin başlangıcı oldu. Modern devletin çeşitlilik ile imtihanı onun temel prensiplerinin yeniden düşünülüp düzenlenmesini gerekli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Modern devlet, kültür, liberal demokrasi, kültürel çeşitlilik

* Doç. Dr., Polis Akademisi Öğretim Üyesi. e-mail: yilmaz.colak28@gmail.com

GİRİŞ

*M*odern ulus-devlet, 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar kültürü tanımlayan, işleyen ve kullanan tek hâkim unsur ola gelmiştir. Bu anlamda modern devletin, kendi sınırları içerisinde yaşayan insanlar ve toplum üzerindeki iktidarını kurması ve sürdürmesi büyük ölçüde kültür ile kurduğu ilişki çerçevesinde mümkün olmuştur. Özellikle de devlet otoritesinin meşruluğunun 'halk iradesine' dayandırılmasından sonra 'halk kim?' sorusuna verilen cevap bir kültürel kimlik tarifi ile ancak mümkün olabilmiştir. Böylece devlet kendi halkını belirli bir kültür formatı içerisinde tanımlamış ve vatandaşları için bu çerçevede bir değerler bütününe dayanan bir kimlik üreterek onlardan bu kimliği içselleştirmesini istemiş ve bu şekilde onlar ile bağını kurarak siyasî otoriteye sadakatlerini sürdürmeye çalışmıştır. Tanımlanan yekpare kültüre sahip halk yığını, devletin tek sahibi olarak telakki edilmiştir. Bu yapıya uymayan farklı grupların varlığı, seslerinin çıkması ve görünürlüğü, devlet otoritesini zaafa uğratan unsurlar olarak telakki edilmiş ve onları susturma, marjinalleştirme çabaları devlete hâkim olmuştur. Bu durumu daha sarîh bir şekilde ifade edecek olursak, siyaseten kültürel çeşitlilik en önemli sorunlardan birisi ola gelmiştir.

Geçtiğimiz yüzyılın ortalarından itibaren çeşitli etnik, dini, dil ve diğer gruplar farklılıklarını devlet nezdinde meşrulaştırmak için değişik kültürel haklar talep etmeye başladılar. Modern devlet için dönüm noktası işte bu talepler olmuştur. Daha önceden talep edilen sivil, siyasal ve sosyal haklar ulus-devletlerin hâkim kültür anlayışı için bir sorun teşkil etmemişti. Batıdaki liberal demokratik devletler kolaylıkla bu talepleri özgürlük, eşitlik ve çoğulculuk gibi liberal evrenselci değerler ve yapılar yoluyla özümsemişti. Yani kolaylıkla vatandaşlarına bu hakları verirken hâlâ onları belirlediği kültürel kimlik etrafında sosyalleştirebiliyor ve otoritesini meşrulaştırabiliyordu. Ta ki, toplumdaki çeşitli gruplar kültürel haklar talep edene kadar. Aslında bu başkaldırı, modern devletin 'kültürün tek meşru kullanıcısı' olma durumuna bir meydan okuyuştu. Artık modern devletin kültürel çeşitlilik ile imtihanı başlamıştı. Bu makale, modern zamanlarda devletin yapısının, işleyişinin ve otoritesinin anlaşılabilmesi için devlet-kültür ilişkisinin nasıl şekillendiğinin ve geliştiğinin iyi bilinmesi gerektiği anlayışına dayanmaktadır. Makale, bu ilişkiyi incelemek suretiyle ulus-devlet formatının ve hatta bu format üzerine inşa edilmiş olan

liberal demokratik devletin, günümüzde yeniden şekillenmek zorunda olduğunu tartışmaktadır.

KÜLTÜR: BİR MODERN İCAT

Kültür, bir kavram ve fikir olarak modernite ve modern devletin doğuşu ve gelişimi ile doğrudan ilişkilidir. Bauman'ın (1987: 81) belirttiği gibi; kültür, 18. yüzyılda kullanılmaya başlanan modern bir icattır; bu zamandan önce "kültürün kapsamaya çalıştığı karmaşık dünya görüşünü" ifade eden her hangi bir anlayış yok idi. Dolayısıyla, bu 'keşif' modern şartların şekillendirdiği bir sürecin ürünü olmuştur. Bununla birlikte, kültür kavramı ile ilgili genel kanı ise Aydınlanmanın (akıl, bilim, özgürlük ve otonom birey gibi) 'evrensel' temel prensiplerini eleştiren Romantik felsefenin gelişimi ile ortaya çıktığı yönündedir. Aslında bu hâkim iki kullanımdan sadece birisini oluşturur. Romantik geleneğe dayanan kullanıma göre, kültür otantik, biricik ve organik bir bütünü ifade eder ve bireyler ancak ve ancak onun parçası olmak suretiyle bir kimlik ve kişilik kazanırlar. Gerçekte bu kullanım, günümüze kadar, nerdeyse tüm milliyetçi, etnik ve kültürcü hareketlerin özellikle yeni bir toplum ve kendi devletlerini oluşturma projelerine temel oluşturmuştur.

Kültürün bu organik anlayışının gelişimine altyapı da oluşturan diğer bir kullanım, Batı Avrupa'da erken modern dönemde oluşan epistemik, sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasal dönüşümler çerçevesinde gelişmiştir. Bu telakkiye göre, kültür 'medenî adam' ve 'medenî toplum' yaratma fikrinin önemli bir unsurudur. İşte bu çerçevede vurgulanması gereken en önemli husus şu ki; kültürün devlet ve siyaset ile olan derin ilişkisini (Gellner, 1983) anlamada kültürün bu kullanımı en az Romantik görüş kadar elzemdir.

Kültür kavramının ortaya çıkışı "insanların kozmolojik referans-dünyasını anlama biçimindeki değişiklikleri" (Walzer, 1992) içeren "medenileşme süreci" (Elias, 1978) ile doğrusal gelişmiştir. İşte bu süreç ki; var olan soysal ve siyasal düzen ile kişilik anlayışlarını tamamen yıkmıştır. Modern şartların ortaya çıkışını -ve modernleşme diye adlandırabileceğimiz bir süreci- yansıtan bu kopuş, önce İngiltere'de başladı ve bütün Batı Avrupa'ya yayıldı. Rönesans ve Reformasyon hareketlerinden Fransız devrimine kadar, yani insan hayatının dayandığı kesinliklerin ve sembollerin kaybolmaya başladığı şartlarda, filozoflar ve aydınlar yeni bir sembolik dünya ve

referans-noktası arayışına girdiler.¹ Bilimsel bakış açısı sadece epistemolojik değil aynı zamanda ahlâkî olan Descartes'e göre, geleneksel ahlâkî değerler, felsefe ve bilimin ışığı çerçevesinde değiştirilebilir ve hatta tamamen yıkılabilirdi. Bu kısıtlayıcı bilimsel bilgi yeni bir 'siyasal ve ahlâkî sistem' bulma gayreti içinde bilim adamlarının tüm eserlerinde gözlemlenebilir.² Artık bu dağılmış olan kadim âlemi birleştirme yönelik tüm çabalar, 'yeni' standartlar ve doğrular oluşturmak suretiyle yeni bir bütünlük hissi yaratmak olarak belirdi. Bu yeni durum, insanlığın evrenselliğine olan inanç ile düşüncenin ve sosyal-siyasal yapının düzenlenmiş birliğine dayanan modern dünya görüşü idi.

Yeni standartlar ve doğruların üretilmesi için temel kaynak olan modern düşünce, Tanrının yarattığı ve düzenlediği dünya fikrine dayalı Hakikate meydan okunması ve reddedilmesi ile paralel gelişmiştir. Bu reddediş ve laikleşme uğraşları, Aydınlanma'nın geleneksel, dini ve mahallî değerlere ve bağlara saldırması ve yerlerine 'evrensel' standartların vaaz edilmesinde gerçek ifadesini bulur.³ Tabiatın ve Aklın yeknesak hukuku, gelenek, çevre ve ortamdaki bağımsız bu yeni ilkeleri ve değerleri yönlendirmekteydi. Modern insana evrensel olarak neyin doğru neyin yanlış olduğunu açıklıyordu. Diğer bir deyişle, 'laikleştirilmiş' ahlâkî ideallerin bütün insanlık için geçerli olduğu varsayıyordu. Böylece, insanların yeni ahlâkî, sosyal ve siyasal yapılar oluşturmak için modeller yapıp uygulayabileceğine yönelik inanç gelişmeye başladı. Kendiliğinden değerli, kendi kendine yetebilen ve akıllı insanoğlu bilme kabiliyetine sahipti ve işte bu nedenle de kendisi, tabiat ve toplum üzerinde kontrol kurabilirdi (bkz. Taylor, 1989). Bu yeni durum, genelde modern bireyci anlayışın daha özelden ise liberalizmin birey anlayışının temelini oluşturur.

Ne var ki, bireyler için neyin iyi olduğuna karar verme gücü, insan doğasını ve ihtiyaçlarını bilebilen özellikli bir grubun elindeydi. Bu nedenle, Heller (1996: 108) erken dönem Avrupa modernliğinin en önemli başarısı-

¹ Aslında bu uğraşlar modernliğin kültürel oluşumu için ilk adımlardı. Giddens'in (1991: 14) belirttiği modernliğin temel özelliği "zaman ve mekânın" kültürel anlamda yeniden düzenlenmesi ve iç içe geçmesi durumu olmaktadır.

² 18. ve 19. yüzyıldaki nerdeyse tüm bilim adamları "pratikte bilimsel temellerde yeni bir ahlâkî dünyayı yeniden icat etmeye çalışmışlardı" (Fleischacker, 1994: 24). Bu yeniden icat etme girişimi ile ilgili Charles Taylor'ın (1989) çalışmasının II. Bölümüne bakınız.

³ Yeni bir dünya görüşü ve muhayilesi oluşturmaya yönelik ilk çabalar, "aileler ve küçük cemaatler yoluyla aktarılan geleneksel, işlenmemiş bilgi ve ritüellerden arındırılmış bir ahlâk tarifi" üretmeyi amaçlıyordu (Fleischacker, 1994: 20).

nın, “soydan ziyade marifete dayanan bir kültürel elit” grubunun ortaya çıkışı olduğunu söyler.⁴ İşte bu elit grubu, otorite üzerindeki iktidarını sürdürebildi. Bir başka şekilde ifade edersek; bilme, modern süjeyi oluşturan, hakikatin hukukunu belirleyen ve dayatan güçtür (bkz. Foucault, 1982). Bu elit grubu, ‘biz kimiz’ sorusu etrafında oluşturdukları tercihler, modern bireyi, hâkim hukuku, yeni standartları ve biçimleri şekillendirmiştir. Bu anlayışa göre, otonom ve kendiliğinden değerli olan her kişi, bireyselliğini keşfetmek ve gerçekleştirmek için rehber ihtiyacı duyar. Bu nedenle, elitlerin yeni ‘doğrular’ yani Hakikatte birlik arayışı, insanlar için anlamlı ve düzenli bir dünya kurmayı amaçlamaktaydı. Bu dünyayı yeniden şekillendirme çabalarında, modern bir ‘işlenmiş’ toplum (Bauman, 1987: 51) ve ‘akıllandırılmış’ birey yaratma vizyonunu yansıtan kültür yer alır.

Bu bakış açısında belirleyici olan birey, düzenli bir toplumsal yapıyı şekillendirebilecek ve geliştirebilecek kabiliyete sahiptir. Eisenstadt (1996: 27) bu durumu şöyle ifade eder: “Sosyal, kültürel ve tabii düzenlerin önemli unsurlarının insanın bilinçli faaliyet ve katılımı ile aktif bir tarzda şekillendirilmesi ihtimaline olan inanç” ile birleşen “modernitenin kültür programı”dır; ve “toplumun bizatihi kendisi onun yeniden inşası için insan faaliyetlerinin objesi olmuştur”. Bu program, büyük ölçüde insanlık tarihinin her aşaması bir öncekinden gelişmiştir anlayışını vaaz eden modern ilerlemeci fikrine dayanıyordu. Zamanla programın toplumun rasyonel bireyler tarafından işlenip şekillendirilebileceği yaklaşımı entelektüel ve siyasal alana hâkim olmuştur. Toplumdaki her birey de, yeni bir sosyal ve ahlâkî temeli oluşturma süreci ile sıkı sıkıya bağlıydı çünkü kimlikleri bu yeni temelin içinde yapılandırılıyordu. Bir başka ifadeyle, sosyal bir düzenin özellikle de devlet aygıtları aracılığıyla bilinçli bir şekilde oluşturulması, bireylerin yeni ahlâkî ve kültürel kimlik ile donatılması amacına hizmet ediyordu. Yeni düzenli toplum, her şeyden önce toplumun kolektif bir bütün olduğu anlayışı ile örtüştürülmüştü. Tüm bunlar, evrensel Hukuk ve Akıl tarafından belirlenmiş yeni laik ahlâkî standartlardı. Rasyonel bürokrasi temelinde merkezileşmiş ve ‘evrensel’ hukuka dayanan modern devlet, 18. yüzyılın sonlarından itibaren, kültürün modernist programını yürüten en güçlü ve belirleyici aygıt olarak öne çıkmıştır.

⁴ Bu bağlamda, modern elitizm, “siyasal hareketi bilimsel standartlara dayandıran talebin” ana sonucu olarak gelişmiştir (Feyerabend, 1980: 3).

‘KÜLTÜRÜN TEK MEŞRU KULLANICISI’ OLARAK MODERN DEVLET: WEBERCİ BİR YAKLAŞIM

Yeni standartlar ve doğrular ile ortaya çıkan modern durum, yeni bir anlam dünyası ile donanmış birey ve toplum yaratmanın yanı sıra ‘bir dizi referanslar ile yeni siyasî yapı’ da oluşturdu. Bu modern ulus-devlet idi. Bu devlet ki, “görünmeden önce şahıslandırılmalı, sevilmeden önce sembolleştirilmeli, algılanmadan önce hayal edilmeliydi” (Walzer, 1992: 67). Bu çerçevede vurgulanması gereken temel husus şudur; genel olarak kabul edildiği gibi, ulus-devlet, devlet ideali ile sembolik olarak düzenlenmiş cemaat (yani millet veya kültür) idealinin birleşimiyle oluşan kurumsal bir yapıdır. Sadece bu cemaat kanalı ile ‘şahıslandırma’, ‘sembolleştirme’ ve ‘tasavvur’ mümkün olur. İşte bu nedendir ki; o kendiliğinden ulusal ve dolayısıyla kültürelidir. Bu anlayış, her devletin kendisine ait yekpare bir kültürü vardır ve her kültür de devletine sahip olmalıdır fikrine dayanır. Bu durum vatandaşların oluşturduğu yekpare halk fikri paralel gelişmiş ve halk idaresi anlayışının yerleşmesi ile tek meşrulaştırıcı unsur haline gelmiştir. Diğer bir deyişle, sadece bu yolla modern zamanlarda siyasî bir otorite ‘meşruiyet’ elde edebiliyordu.

Ulus-devlet, devletin 18. yüzyılın sonların ortaya çıkan modern biçimidir. Modern bir devlet her şeyden önce yasal bir organizasyondur. Bu organizasyon kişiye dayalı olmayan anayasal idare, merkezileşmiş otorite, belirli bir toprak parçası, rasyonel bürokrasi ve sınırları içerisinde meşru şiddet kullanımı (Weber, 1978: 54) gibi önceki devlet biçimlerinden ayırt edici özelliklere sahiptir. Büyük ölçüde Weber’in ideal tip yaklaşımından çıkan bu yasal örgütlü yapı, modern bürokratik bir yapının ortaya çıkışı ile zuhur etmiş ve her türlü sosyal gruptan üstünlüğünü gösteren toplumdaki muayyen çıkarlardan ve eğilimlerden bağımsız/otonom olmuştur (bkz. Badie and Birnbaum, 1983).⁵ Modern devlet, pre-modern dönemdeki siyasalardan üyeleri ile kurduğu ilişki anlamında ciddi bir şekilde ayrışır; zamanla o bireylerin oluşturduğu bir birlik olarak tanımlanmıştır (Parekh, 2002: 181). Sınırları dâhilindeki bireyleri kültürel ve sosyal (etnik, sınıfsal,

⁵ Ne var ki, devletin otonom olması nokta-i nazarından devlet ve toplumu birbirinden tamamen ayrı iki farklı varlık olarak gören yaklaşım birçok yönden sorunludur. Aslında yapılması gereken, devlet otonomisinin, değişik süreçlerin devletin toplum ile olan ilişkisini şekillendirdiği tarihsel şartlar çerçevesinde değerlendirilmesi olmalıdır. Bu konuda değerlendirme için bkz. Mitchell (1991) .

dini, kabile, kast gibi) bağlarından soyutlayarak bir genel siyasî otorite altında toplar. Diğer bir deyişle, modern devlet tüm sosyal grupları salahiyeti altına etkili bir şekilde toplama kapasitesine sahiptir. Ve güçlü sosyal grupların var olan veya muhtemel muhalif durumlarını önlemek için resmi aygıtları ve yolları etkili bir şekilde kullanabilir. Tüm bunların anlamı, Tilly'nin (1994: 140) ifadesi ile "merkezî kontroldür"; bu kontrol ile amaçlanan şey, "bireylerin cemaatlerine ve evlerine kadar uzanan merkezî iktidardan doğrudan zuhur eden" idarî bir sistem kurmaktır.

Tüm bu tanımlar bize modern devletin iki önemli fonksiyonunu göstermektedir (Skocpol, 1985). Birincisi "bütünleştirici" fonksiyonudur. Bununla devlet, toplumdaki farklı unsurları belirli standartların ve sembollerin etrafında birleştirmeye çalışır. İkincisi ise "meşrulaştırıcı" fonksiyonu ki, devletin koyduğu oyunun kurallarının ve onun sosyal kontrolünün doğru ve hak olarak kabul edilmesini içerir. Weberci anlamda, bu kapsayıcı tarif, kurumsal olduğu kadar kültürel olarak da yapılandırılmış bir birliği ifade eder.⁶

Modern ulus-devlet, tüm bunlar ile birlikte, bir bütün olarak toplum adına konuşabilme ve sınırları dâhilinde yaşayan halkı vatandaşlık bağlamında tanımlayabilme kabiliyeti kazanmıştır. Bu konuşma ve tanımlama iki şekilde olmaktadır: (i) bireylerin devlet ile olan ilişkilerinin ayarlandığı veya kanun önünde herkesin eşit olduğu durumu gösteren yasal bir konumdur; (ii) aynı zamanda, her bireye atfedilen genel bir kimliği gösteren kültürel konumdur.⁷

Modern devlet mekanizması açısından, vatandaşlık, siyasal bir cemaate kültürel ve yasal olarak belirlenmiş üyeliği ifade eden kimliktir. Bu, devlet ve millet fikirlerinin iç içe geçmesi hali ile doğrudan ilişkilidir. Bu iç içe geçme hali Weber'in devlet ve toplum teorisinin ana gövdesini oluşturur. Ona göre, ulus-devlet iki fikrin arasındaki bağın önemli bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bunun iki özelliği vardır: (i) "grup aidiyetine olan inanç, özellikle siyasal bir cemaatin oluşumu için önemli sonuçlara sahip olabilir"; (ii) "yapay olduğuna bakılmaksızın, siyasal cemaat, paylaşılan/ortak etnik yapıya yönelik inancı besler" (Weber, 1978: 389). Weber'in siyasal cemaat görüşü, salt zorlama ile değil paylaşılan değerler ve tecrübeler yo-

⁶ Kültürel birliğin oluşumu için bkz. Weber (1978: vol I, 385-98; vol II, 921-26)

⁷ Vatandaşlık konumunun paylaşılan genel kültür ve devletle olan ilişkisi için bakınız Kymlicka (1997) ve Brubaker (1990).

luyla oluşturulmuş bir varlıktır. Dolayısıyla, o bir “paylaşılan hafıza cemaatidir” (Erinnerungsgemeinschaft). Weber (1978: 922) bu durumu şöyle izah eder:

Varlıkları ile siyasadaki ayrıcalıklı tabakanın ideolojik maddi çıkarları, bilhassa siyasanın üyeleri arasında yayılmış özellikli bir ‘kültürün’ özel ‘üyeleri’ olarak kendilerini düşünen herkesi kapsar. Bu çevrelerin etkisi altında, ‘iktidarın’ yalın nüfuzu, kaçınılmaz olarak nüfuzun diğer biçimlerine ve bilhassa da millet idealine dönüştürülür.

Weber’e göre, milliyetçi yaklaşımların aksine, millet bilinen ‘objektif’ kıstaslar (dil, ortak soy, v.b.) tarafından belirlenmez. Weber (1978: 398) milleti şöyle tanımlar:

Kavram, ortak bir dil veya din veya ortak adetler veya siyasal hatıralar paylaşan halkın güçlü bir siyasî cemaat fikri ile ilişkilendirilen özel bir çeşit pathosa işaret eder. Bu çeşit bir durum daha önceden var olabilir ya da var olması istenebilir. Daha fazla iktidar vurgusu millet ve devlet arasındaki bağı gösterir.

Bu tanımdaki millet genellikle toplumdaki çıkar grupları ile süreklilik arz eden karşılıklı etkileşim kanalıyla bir siyasal süreçte tanımlanır. Dolayısıyla, kültür ve dil anlamında yekpare halkın bir siyasî olarak beliren ulus-devlet, rasyonel idare ile hislere dayalı ortak bağları birleştirir. İşte bu nedenle millet kavramı ile siyasal iktidar arasındaki sıkı bağ modern siyaseti şekillendirir. Sonuç ise, sürdürdüğü sosyalleşme süreci ile modern devletin kontrolü altında şekillendirilip geliştirilen Anderson’un (1991) terminolojisi ile “hayali cemaat”tir.⁸

Bir milletin üyesi olma şerefi, “bir soyun öznel inanılmış cemaatine” ait olan herkese açıktı. Bu “seçilmiş halk” fikrine dayanmaktadır. Seçilmiş halk fikri, “daima itaate dayanan statü farklılaşmasının aksine, karşılıklı olarak birbirinden hoşlanmayan grupların bile her üyesini eşit düzeyde ele alabilme gerçeğine dayanır” (Weber, 1978: 391). Bu anlamda her türlü farklılık kültürel anlamda kabul edilemez, tiksindirici olarak telakki edilir. Kültürel olarak çeşitli grupların ve eğilimlerin varlığı, dayanışmanın siyasal bir ürün olan hayali cemaate üyeliğin belirlenmiş sembolleri için zararlıydılar (Weber, 1978: 391-92). Tüm bu semboller ve kültürel değerler “sadece hususiyetin veya halkın işlenmesi ile korunabilir ve geliştirilebilir” (Weber, 1978: 925) çünkü milletin önemi onun üstünlüğüne olan inançla

⁸ Modern devletin etkisi ve rolü için bkz. Gellner (1983).

doğrudan ilişkilidir. Bu inancın bireylere/vatandaşlara verilmesi her şeyden önemlidir.

Aslında yapılan kültürel aidiyeti geliştirme biçimi ve yolu olan ‘ulus inşa’ sürecidir. Bu süreç büyük ölçüde siyasal kontrolün ayrılmaz bir parçası olan “kültürel kontrol” hareketinde cismanîleşir; kültürel kontrol ancak “ulusal sınırlar dâhilindeki bütün var olanlardan tek bir dil, tarih, sanat ve pratik gelenek yaratılması” ile mümkün olur (Tilly, 1994: 140). Bu kontrolü sağlamak tamamen devletin görevidir. Tam kontrolü sağlayabilmek için “devlet, daha önceden hiç olmadığı gibi, millî eğitim sistemi yaratmaya, genel millî diller dayatmaya, sergiler, müzeler, devlet destekli sanat faaliyetleri ile diğer kültürel üretim veya mirası gösterme araçlarını düzenlemeye, iletişim ağları oluşturmaya, millî bayraklar, semboller, marşlar, tatiller, merasimler ve gelenekler icat etmeye başladı” (Ibid). Sonuç ise daha az birbirinden farklı bir nüfus yapısı oldu. Ve süreçte, devlet aygıtları ile birlikte, millî burjuvazi ve entelektüeller de önemli roller oynadılar.

Weber’e (1978: 926) göre, kültürel cemaat içinde liderliği elde etmiş olan entelektüeller, kültür konusunda en öne çıkan grup oldu, çünkü kendilerine kültürü geliştirme ve yayma misyonu biçmişlerdi. Bu durumun en belirgin nedeni, entelektüeller kendilerinin hususi özelliklerinin getirdiği avantaj ile “kültürel ürünler” olan bazı muayyen mallara ulaşma ve hâkim sembollerin ve değerlerin doğrudan kullanımına sahip olmalarıdır. Bunlar kültürel itibarı temsil ederler. Bununla birlikte, diğer bir elit grubu da gücün siyasî temsilcileridir ve devlete tabilerdir. Onlar kudret itibarı temsil ederler. Weber, kültürel itibar ile kudret itibarının iç içe geçtiğini söyler. İşte bu nedendir ki; devlet fikri ile millet fikrinin birliğinin yanında bu iki grubun birleşimi ulus-devletin diğer bir temelini oluşturur. Bu iki elit grubu aslında ilk bölümde bahsedilen modern bireyi ve toplumu şekillendiren ve bilgiyi tekelinde tutan elitlerin 19. ve 20. yüzyıldaki en itibarlı temsilcileri oldular.

Tüm bu açıklamalar bizi, devletin kudretinin ve meşruluğunun, şiddetin meşru kullanımını tekeline almasının yanında, beklide daha da önemli olarak, ‘kültürün (veya kültürel ürünlerin) meşru kullanıcısı’ olmasından kaynaklandığı sonucuna götürmektedir. Kültürel ürünler, ortak amaç doğrultusunda bireylerin hareketlerini belirleyen ve normatif bir yolla yönlendiren, yani onları bir bütün haline getiren kuvvetlerdir. Bu, ulus-devletin ‘hayali bir harmonisidir’, çünkü modern zamanlarda insanları

devlete bağlayan en biricik yol, hayali 'millî kültür' ve 'paylaşılan ortak (siyasal ya da kültürel) kimlik' temelinde oluşturulan bütünlük hissidir.

DEVLET VE MİLLİYETÇİLİK

Modern devletin, bir modern ideoloji olan milliyetçilik ile olan ilişkisi ulus-inşa süreci ve dolayısıyla millî kültür ve kimliğin inşası süreçleri ile örtüşür. Yukarıda da değinildiği gibi, modern siyasal otorite, uyguladığı milliyetçi ve kültürel politikalarla kendine özgü bir (millî) kültür tanımlayarak vatandaşlarını bu bütünün parçaları olarak kurgulamaya çalışır. Bu yolla da, kendi siyasal meşruiyetini sağlayacağını düşünür. Diğer bir deyişle, modern ulus-devlet, ancak oluşturulan kültür vasıtasıyla, vatandaşlar için bir kimlik hissi sağlar; işte bunu sağladığı müddetçe de rahatlıkla devlet ile toplum, birey ile siyasal ve kültürel cemaat, geçmiş ile gelecek arasında bağ kurabilir. Bu çerçevede, milliyetçilik, sembolik bağlılıklar ve bir bütünlük hissi etrafında şekillenen 'hüviyet verme' sürecinin en belirleyici unsurudur. İşte bu nedenledir ki; bir ortak kültür ideolojisi olarak milliyetçilik, modern ulus devlet için, vatandaşlar ile devlet arasındaki bağı oluşturmada temel araçtır. Bu bağ oluşturma, ya da hüviyet verme, büyük ölçüde kültürcü bir temelde yapılmaktadır.

Milliyetçiliğin kültürle olan ilişkisi, yakın zamana kadar, tohumlarını Eli Kedourie'nin attığı ve milliyetçilik literatürüne de hâkim olan, milliyetçilikler kabaca 'iyi' (batılı / sivil / liberal / bireyci) ve 'kötü' (doğulu / etnisist / kültürel / kolektivist) (Brown, 2000: 50-69) diye iki genel kategoriye ayıran yaklaşım temelinde değerlendirilmiştir. Bu yaklaşıma göre, bir önceki paragrafta bahsi geçen kültürcü yan sadece ikinci, yani 'kötü' kategorisi çerçevesinde ele alınmıştır. Ne var ki, kültür temelinde düşünülen tüm unsurlar her iki kategoride de belirleyicidir. Sivil, liberal addedilen milliyetçilikler de kültürün belirli bir kavramsallaştırması ve dayatılması ile doğrudan ilişkilidir (Yack, 1996; Nieguth, 1999). Ve etnik diye tarif edilen milliyetçilikte olduğu, o kültürel bütüne ait olmayanlar için dışlayıcı olabilmekteler.

Modern ulus-devletin kültür ile olan ilişkisini anlayabilmek için milliyetçiliği Charles Tilly'nin (1996: 303-4) yaptığı gibi yukardan-aşağıya ve aşağıdan-yukarıya milliyetçilik diye ayırmak daha açıklayıcı olabilir. Birincisi, yukarıdan aşağıya gerçekleşen ve devletin aygıtları kanalıyla etkili olarak yürüttüğü milliyetçiliktir. Diğer bir deyişle, var olan devletin ken-

dine bir millet ve kültür inşa etmesi mantığına dayanır.⁹ Uygulayıcılar kendilerine iki amaç belirler: birincisi, var olan devletin modernleştirilmesi; diğeri ise, geri kaldığı düşünülen halkın dönüştürülmesi, yani “medenileştirilmesi” (Tilly, 1996: 304). Bu anlamda, siyasal elitlerin kültürel doktrinlerine uygun bir tarzda pompalanan, ‘iyi bir hayat’ ve ‘iyi bir yarar’ söylemi ön plana çıkmaktadır. Bu ‘yarar’ söylemi, devletle kültür arasındaki ilişkinin olmazsa olmaz bir sonucudur. Bu bağlamda tek amaç, değinilen anlayışa dayanarak millî ve kültürel kimliğin temel unsurunu oluşturan ‘ortak değerler’ yaratmaktır. Siyasal cemaate üyelik, yani, vatandaşlık, evrensel adalet prensipleri ve haklara sahip olmaktan daha çok, paylaşılan sembollere ve mitlere dayanan, duygusal ve etkili bir kimliği içselileştirmekten geçer. Bunun temel nedeni ise, paylaşılan bir kültürel kimlik hissi, vatandaşlığı oluşturmanın ve güçlendirmenin ön şartı olarak değerlendirilir. Bu yüzdendir ki, farklılıklar özel alanın sınırları içinde düşünülür.

Aşağıdan yukarıya doğru gelişen ve devletini arayan bir milliyetçilik ise, var olan bir halkın kendi ulus-devletini oluşturması sürecini ifade eder (Tilly, 1996: 304; Parekh, 1995: 36-37). Bu siyasal projeye göre, kültür, işlenecek, yeniden inşa edilecek bir yapı değildir. O vardır ve kendisine ait bir otantik değerler bütünü içinde barındırır. Devlet elitlerine düşen şey sadece milletin kendine has tarihini bulup çıkarmak ve onu yabancı etkilerden korumaktır. Oluşturulmaya çalışılan paylaşılan bir kültürdür, daha çok etnik temelde tanımlanır. Bu gruba ait olmayanlar, siyasal üyelikten, vatandaşlıktan, mahrum kalırlar; yani dışlayıcı bir kimlik vazedilir (Brubaker, 1990: 394-95). Diğeri bir ifadeyle, vatandaşlığın sınırlarını çizen siyasal cemaatin bir parçası olmanın yolu, katı bir şekilde tanımlanmış gelenek ve etnik temele oturtulan kültürel cemaate ait olmakla mümkün olur. Tarihsel olarak bu tarz milliyetçiliğe en güzel örnek Alman milliyetçiliği oluşturur. Günümüzde ağırlıklı olarak aşağıdan yukarı milliyetçilik, yukardan aşağıya milliyetçiliğin bir antitezi olarak gelişmiştir; şöyle ki, yukardan aşağıya milliyetçiliğin etkisindeki farklı bölgesel ve kültürel aidiyetteki liderler kendi farklılıklarını vurgulamak için kültürel ve siyasal otonomi talep etmeye başlarlar (Tilly, 1996: 304). Aslında bu birazda ‘yeni bir devlet-inşa’ etme mantığıdır.

⁹ Yukarıdan aşağıya gerçekleşen milliyetçilik için Charles Tilly’nin (1996: 299-302) çalışmasına bakabilirsiniz. Aslında bu milliyetçilik söylemi, “millet-inşa” mantığına dayanır (Parekh, 1995: 36).

Her iki model de devlet ile millet arasında güçlü bağ kurma çabalarında iki farklı yolu göstermektedir (Nieguth, 1999: 157). Aslında bu kültürün üretimi, işlenmesi ve yayılmasında öneme haiz sürecin 'yönünü' bize göstermektedir. Bir başka ifade ile belirtecek olursak, geniş anlamda, bu ayrım kültürün iki farklı yorumunu ayırmada ve devletin çeşitli eğilimlere ve farklı gruplara nasıl yaklaştığını anlamamızda işimize yarar.

Kültürün bu iki farklı yorumunu ulus-devletin gelişimi ile ilişkilendirsek daha anlamlı olur. Bunları ideal tip olarak Fransız ve Alman modelleri olarak adlandırabiliriz. Birincisi, Fransız Cumhuriyetçi, devrimci gelenekten beslenen ve medeniyet fikriyle kesişen yaklaşımdır. Diğeri ise Alman-romantik geleneğinden gelen kültürün organik ve farklılaştırıcı yaklaşımıdır. Birincisi daha çok yukarıda bahsedilen yukardan aşağıya milliyetçilik anlayışı ile örtüşür, diğeri ise aşağıdan yukarı milliyetçilik anlayışı ile örtüşür. Her iki durumda günümüzde devletin kültür üzerinde tekeli konusunda yaşadığı meşruiyet açısından çok sorunludur. Modern (demokratik ya da otoriter) devletin farklı biçimlerde de olsa yüz yüze kaldığı bu siyasal sorunu daha da iyi kavrayabilmemiz için birinci kategoriye denk düşen liberal, sivil, cumhuriyetçi anlayışlarda hâkim olan kültür formatını iyi bilmemiz gerekmektedir.

Bu kültür formatının ortaya çıkışı ve gelişimi ilk bölümde açıklanan ontolojik ve epistemolojik bir kopuşu ile doğrudan ilişkilidir. Kültür 'düzenli' bir toplum vizyonunu yansıtan medeniyet söylemi ile örtüşmektedir. Diğeri bir deyişle, kültür işlenebilir bir şeydir, yeni ve 'iyi', gelişmiş bir hayat tarzını gösterir. Bunu yapacak olanlar 'aydınlanmış' ve 'medenileşmiş' yöneticilerdi. Bu anlayış, Fransız devrimi sonrası Jakobenlerin yönetimi altında, kapsamlı bir siyasî proje haline dönüştü. Projenin amacı için, bütün yaşam biçimleri, 'medenileştirici' idareciler tarafından, yukarıdan aşağıya sürdürülen kültürel bir haçlı seferinin nesnelere haline geldi. Burada, modern kamusal alanı her açıdan belirleyen 'yeni hayat tarzı', aile ilişkilerinden sanatsal ve müzikal beğeniye kadar her yapıya saldırarak özel alana doğru genişletilmiştir (Rancière, 1995: 8). Bu dönüştürme çabası, cumhuriyetçi bir istek etrafında, herkesi eşitlemeye çalıştı. Medenileştirme misyonu ile devlet ve aktörleri, bu süreçte belirleyici bir rol oynadı. Kısaca, yukarıdan-aşağıya milliyetçi bir çaba içerisinde üretilen kültür, geri kaldığı düşünülen insanlar arasında yaymaya çalışılmış, hatta baskıcı bir şekilde dayatılmıştır. Bu dönüştürme çabası, hayat tarzları arasında geleneksel ile modern temelinde katı bir hiyerarşi kurarak 'yüksek'

ya da 'gelişmiş' olarak sunulan modernleşme çerçevesinde yürütülmüştür; aslında yapılmak istenen kültürel farklılıkları homojen bir bütüne dönüştürmekti (Bennett, 1998: 104). Bu durum, toplumdaki bütün farklılıkları ve çeşitlilikleri, bir hayali kültürel cemaat çatısı altında toplama çabası ile yakından alakalıydı.

İşte bu nedenledir ki, bu kültür anlayışı asimilasyonistti ve bu yüzden de hem kapsayıcı hem de dışlayıcı eğilimlere sahipti. Jakobenlerin kurmaya çalıştıkları cemaatleri, herkesin medenî ve vatansever vatandaşa dönüşme potansiyelinin olması anlamında oldukça kapsayıcıydı. Kapsamının bu misyonuna karşı konulamazdı ve hatta reddedilemezdi.¹⁰ Jakobenlerin söylemine göre, Fransız siyasî topluluğuna ya da halkına katılma, ancak kültürel asimilasyon kanalıyla mümkündü. Bu durum, Devrimle kurulan vatandaşlık ve milliyet arasındaki güçlü bağdan kaynaklanıyordu, yani devrim yekpare olarak düşünülen halkı iktidara getirmişti. Dışarıdakiler/yabancılar, eğer kendi arkaik hayat tarzlarından vazgeçerlerse ve millete kültürel olarak entegre olurlar ise, Fransız milletinin bir üyesi olarak kabul edilebileceklerdi. Eğer vazgeçmezlerse, dışlanacaklardı. Sonuç olarak Fransız kültürüne üyelik, dil ve kültür asimilasyonundan geçiyordu.¹¹

Bu bağlamda, 19. yüzyıl boyunca, Fransız devleti dil ve kültür birliğini, devlet aygıtlarını etkin bir şekilde kullanarak gerçekleştirmeye çalıştı. Bu dönemde Fransız devleti, yeni Fransız kimliğine ortak bir kültürel öz sağlamak için arayışlara başlamıştı. Devrimi tamamlama iddiası ile ortaya çıkan bu hareket, 3. Cumhuriyet döneminde doruk noktasına çıkmıştır. Fransız Cumhuriyetçiler, bir millet ve yurt duygusu yaratmak yoluyla, kitleleri, özellikle de köylüleri, asimile etmek ve medenileştirmek için çaba sarf etmişlerdi.¹² Ayrıca bu medenileştirme misyonu, ya da 'medenileştirici fetih', Fransa dışında Fransız emperyalizmini meşrulaştırmak için de kullanılmıştır. 1880'lerin bu milliyetçiliği, "temel şartları günümüze kadar

¹⁰ Giesen (1999; 247) bu kapsama misyonunu şöyle tarif ediyor: "Dışarda kalanların direnmeye yönelik her hareketi sadece bireyin (siyasal ve sosyal yapıya) dahil edilmesini riske sokmaz, ayrıca kapsamanın tüm misyonuna da meydan okur. Dışardakiler, ne bir hak ne de bir mantık çerçevesinde kapsamaya direnemezler. Bu misyonu her kim sorgular ise bastırılmalı ve yok edilmelidir."

¹¹ Asimilasyonist ve kapsayıcı özellikleri bazında vatandaşlık ve milliyet arasındaki ilişki için bakınız Brubaker (1990).

¹² "Üçüncü Cumhuriyet'in Fransa'nın kırsal kesimlerindeki medenileştirme çabaları" için bakınız Weber (1991: 31-32).

da uzanan vatandaşlık yasaının yayılcı ve asimilasyonist bir reformu” için temel oluşturuyordu (Brubaker, 1990: 393). Oluşturulan kanun, yeni vatandaşlığa kabul edilmiş yabancılar (genellikle göçmenler) ve koloni idaresi altında yaşayanlar için de uygulanmaya gelmiştir. Cumhuriyet kurumları, Fransa’da yaşayan köylüleri, nasıl medenî ve millî Fransızlara dönüştürdüyse, aynı şekilde göçmenleri ve koloni idaresi altındakileri de dönüştürmek için çalışıyordu.

Ne var ki, yukarıda da değinildiği gibi, üyeliğin bu asimilasyonist anlayışı, hem kapsayıcı hem de dışlayıcı olmak suretiyle, çelişkili bir durum arz etmektedir. Fransa içinde siyasî topluluğa üye olmanın yolu yani devlet imkânlarından tam olarak faydalanabilmenin yolu, Fransız kültürüne veya merkezin değerler sistemine asimile olmaktan geçmektedir. Eğer birisi kendine has aidiyetleri koruma ve yaşatma konusunda ısrarcı olursa, genel kabul gören bir kamu kimliği edinmekten mahrum olur. Bu duruma, evrensel bir sistem içinde “partiküleristik dışlama” denir (Dubois, 2000: 26). Bu, koloni idaresi altındakilerin ve son dönem gelen göçmenlerin durumuyla ilgili olaylarda ise daha da açık bir hal almıştır. Fransız koloni rejimine göre, onlar, “Cumhuriyet’in vatandaşları” olarak asimile olma potansiyeline sahip kişiler olarak görülmekteydi, fakat “bu asimilasyon, eğitim ve gelenekselden moderne doğru evrilmesi yoluyla yavaş yavaş gerçekleşebilecek bir dönüşüm sürecine dayanıyordu” (Dubois, 2000: 20).¹³ Dışlama, bu noktada, ‘tam vatandaş’ olarak bütün özgürlüklere ve haklara sahip olmak için yeterli düzeyde gelişmemiş olarak farz edilen kişiler için söz konusudur. Tam vatandaş olmak demek, ‘arkaik’ ve geleneksel yaşam biçimlerinden bağımsız olmak, onları aşabilmek anlamına gelmektedir. Bu durum modern demokratik devletlerin özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşadıkları temel sorun olarak belirdi.

LIBERAL DEMOKRATİK DEVLET VE KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK

Batıda liberal demokratik devletlerin tamamı hâkim ulusal gruptan farklı olan kültürel, etnik, dini, bölgesel ve diğer grupların yükselen taleplerini karşılamada ciddi bir kriz ile yüz yüzedir. Aslında cereyan etmekte olan hadise, tüm yapısı belirli bir ulusal kültür temelinde şekillenmiş olan siyasal sistemlerin yani modern liberal demokrasilerin temel değerlerinin ye-

¹³ Dubois’ın öne sürdüğü gibi, “bu kapsama ve dışlama karmaşası, ve evrensel prensiplerin uygulamalarının ertelenmesi, bir nevi ‘Cumhuriyetçi ırkçılık’ dır.”

niden düşünülüp uygulamaya geçilmesine engel olmaktadır. Özgürlük, eşitlik, çoğulculuk ve adalet gibi soyut liberal değerler liberal demokratik devlet yapı içerisinde farklı seslerin ve renklerin dışlanmasını engelleyememiştir. Hatta belirli düzeyde de bu dışlanmayı maskeleymiş, çoğunluğun değerlerini ve kimliklerini öne çıkarmıştır. Batıda sorgulanan şey, ağırlıklı olarak bu maskeleyme, yani devletin yekpare bir ulusal kültür anlayışına dayanan 'tek meşru kültür kullanıcı' olması ve hâkim kültürel elit grubunun devlet ile kurduğu organik ilişki olmuştur ve olmaktadır.

Bu yeni durumun belirgin hale gelmesi 20. yüzyılın ikinci yarısı ile yükselen farklı kimlik talepleri ile oldu. Yükselen bölgesel etnik milliyetçilikler, cinsiyet ve çevre temelli kültürel talepler ve özellikle de artan uluslararası göç sonucu batıda toplumların gittikçe daha da fazla kültürel olarak çeşitlenmesi yani çokkültürlü hale gelmesi yeni durumu şekillendiren gelişmeler oldu. Talep edilen şey kültürel haklar idi. O zamana kadar, T. H. Marshall'ın belirttiği hakların gelişimi, yani 18. yüzyılda sivil haklar, 19. yüzyılda siyasal haklar ve 20. yüzyılda sosyal hakların ortaya çıkması ve siyasal yapılar nezdinde kabul görmesi liberal demokratik devletin gelişimi açısından önemli oldu. Ve hatta liberal demokrasinin özgürlük, eşit vatandaşlık ve millî egemenlik şiarları çerçevesinde kolaylıkla benimsendi. Ama kültürel haklar için aynı şeyleri söylemek çok zor.

Yeni ortaya çıkan durumu daha iyi anlayabilmek için liberal demokratik devleti ve onun kültür ile kurduğu ilişkiyi iyi anlamamız gerekmektedir. Bhikhu Parekh (2011: 31-329) liberal demokratik devletin üç özelliğinden bahseder. Birincisi, bireyi kavram ve ontolojik olarak düşüncesinin merkezine koyar ve toplumu birey temelinde tanımlar. Toplum bireylerin toplamından ve ilişkilerinden oluşur; bireyler ahlâkî iddiaların temelini oluşturur ve sosyal ve siyasal kurumlar bu noktadan yargılanabilir. İkincisi özellik ise, liberal-demokratik anlayışa göre insanlar genel bir ortamı ve çıkarları paylaşır. Buradan doğan haklar ve çıkarlar evrenseldir. Rasyonel olanı temsil eden liberal demokratik devletin koruduğu haklar ve çıkarlar dar anlamda bir mahalli veya kültürel durum ile ilişkili değildir. İşte bu nedenledir ki, "devlet kamusal aklın yönlendirdiği tartışma ve münazaraya dayanan bilinçli bir organizasyondur." Üçüncü özellik ise, liberal demokratik devlet vatandaşların özgürce hareket ettiği ve aynı temel hakları kullandıkları "yekpare bir siyasal alını" temsil eder. Devlet belirli bir hukuku her vatandaşa eşit olarak uygular; herkes bu hukuka tabiidir. Vatandaşlar farklı etnik, dini, dil ve diğer cemaatlere ait olabilirler fakat

devlet bu aidiyetleri resmi olarak tanımaz ve onlara özel bir konum vermez; onlardan vatandaş olarak özel aidiyetleri aşabilmesi beklenir. Sivil toplum alanına ait olan bu aidiyetler ve yapılar bireylerin vatandaşlık konumlarını ve haklarını etkilemez. Liberal demokratik devlet etnik, dini, bölgesel ve diğer kimlikleri ikinci dereceye koyarak siyasal kimliğe ve vatandaş kimliğine önem verir. Bu kimliğin vatandaşlar tarafından paylaşılması devletin birliği açısından elzemdir. “Bu siyasal kimlik paylaşılan kurumlar ve değerler temelinde ifade edilir. Tüm vatandaşlardan bunlara tabii olmaları istenir ve böylece de bir tek demos, yani halkı oluştururlar.” Bu halk devletin yapısında olan egemenliği kolektif olarak kullanır.

Burada liberal demokratik devlet, yukarda bahsedilen üç özellik çerçevesinde kendisini siyasal olarak meşrulaştırmasına rağmen, halkı yekpare bir bütün olarak görür ve tanımlar. Ve bu tek yekpare ve bölünmez halkı, vatandaşların oluşturduğu bütüne eşit yani tek bir ve bütünleşmiş halk oluşturduğunu farz eder (Parekh, 2002: 183). Özel ve sivil toplum alanına hapsedilen çeşitlilik ile baş edebilmek için liberal demokratik devlet, kendi yasal, siyasal, eğitim ve diğer kurumlarının içine yedirmek suretiyle “genel bir ulusal kültür” yaratmak ve yerleştirerek yaymak yoluna gitmiştir (Parekh, 2011: 33).¹⁴ Diğer bir ifade ile halk aynı zamanda kültürel bir bütün olarak da tarif edildi. Devlet tüm vatandaşlardan kendilerini aynı şekilde tanımlamalarını ve sosyal ve siyasal cemaatle bu tanımlama üzerinden ilişki kurmasını bekler. Bunu da eğitim, kültürel, zorlayıcı ve diğer mekanizmalar kullanarak yapar. Yani devlet “derin bir şekilde yekpareleştirici bir kurumdur” ve bu homojenleştirme yoluyla bir millet olma eğilimindedir (Parekh, 2002: 184). Homojenleştirmenin düzeyinde farklılıkta olsa da, devletin liberal, cemaatçi ve milliyetçi önemli teorilerine göre, o tek tipleştirici ve yekpareleştirici bir şekilde yürütülmelidir.

Tüm liberal demokrasiler açısından sonuç ise, Requejo’nun (2011: 14) ileri sürdüğü gibi, ortak genel değerler oluşturmaya çalışan devletin yürüttüğü ulus-inşa süreçlerinin taşıyıcıları olmuş ve olmaya da devam etmektedirler. Böyle bir yapıya dayanan geleneksel demokratik liberalizm ve anayasacılık, demokrasilerdeki ulusal azınlıkların ve her türlü farklılı-

¹⁴ Parekh göre, bu durum 20. yüzyılın ortalarına kadar iyi çalıştı; ne var ki, artan bireycilik, küreselleşme ve göçün sonucunda gittikçe artan kültürel çeşitlilikten dolayı zorlanmaya başladı. Batıda bu anlamda en sert meydan okuma belirli bir toprak parçasında toplanmış etnik azınlıklardan (Kuzey İrlanda, İskoçya, Bask, Katalan, Quebec gibi bölgesel milliyetçilikler) gelmektedir (Parekh, 2011: 33)

ğın “tanınması ve siyasal intibakı” nokta-i nazarından düzenlenmesi sorununu çözmede ciddi anlamda başarısız olmuştur. Bu başarısızlıkta demokratik liberalizmin ve anayasacılığın geleneksel yapılarının içine işlemiş olan ve genelde çoğunluğu kayıran “tekçilik” ve “devletçiliğin” karşılıklı ilişkisi en önemli rolü oynamıştır (Requejo, 2011: 12 & 15). Şayet kısaca belirtecek olursak, başından beri kültürel anlamda yekpareleştirici devlet milliyetçiliği bu yapılar üzerinde hâkimiyet kurmuştur. Böyle bir yapının anlaşılmasında bir önceki bölümde de değinildiği gibi iyi ve kötü, sivil ve etnik milliyetçilik ayrımı pek işe yaramaz çünkü etnik ve kültürel milliyetçiliklerde olduğu tüm liberal demokratik milliyetçilikler de kamusal alanı sembol, dil, tarih gibi kültürel referanslar ile donatır. Ve bu durum, çok sık bir şekilde “vatandaşlık temelinde eşitlik”, “millî egemenlik” ve “ayrımcılık karşıtlığı” gibi evrensel değerlerin düzenlenmesinde liberal demokratik geleneğin “gizli unsuru” ola gelmiştir (Requejo & Caminal, 2011: 3-4). Evrenselci dile dayanan bu biçimler, büyük ölçüde ayrımcı ve tarafgir bir şekilde, devletin kültürel olarak hâkimi konumundaki gruplar veya çoğunluklar lehine kullanılmıştır.

Modern liberalizmin uğraştığı temel alanlardan birisi de adaletin nasıl ve hangi kıstaslar çerçevesinde dağıtılacağı olmuştur. Son 40 yıldır liberal demokratik yapılarda bu dağıtım, dışlanmış ve sosyal olarak marjinal gruplara yönelik devlet ve kamuya ait imkânlarından faydalanabilmeleri için pozitif ayrımcılık gibi uygulamalar çerçevesinde gerçekleşti. Bu tarz politikalar yine geleneksel liberal demokrasinin özgürlük, eşitlik ve çoğulculuk gibi evrenselci ilkeleri doğrultusunda yapılmakta ve uygulanmaktadır. Bu noktada belki de vurgulanması gereken “sosyal adalet” anlayışından ayrılan “etnik ve kültürel adalet” fikridir. “Sosyal adaletin” kavramları, soruları ve değerleri “ulusal/etnik ve kültürel adaletinkiler” ile örtüşmemektedir. İki alan durumsal olarak ilişkili olsa da bile farklı birer fenomene işaret ederler: “Bu iki alan farklı değerlere, amaçlara, aktörlere, kurumlara, pratiklere ve politikalara işaret eder. Tarihsel tecrübe göstermektedir ki, sosyo-ekonomik olarak bir memlekette baskın olan gruplar aynı zamanda devletin kültür ve dil alanlarında da kendilerini hâkim kılabilirler” (Requejo, 2011: 15). Dolayısıyla yapısı itibarıyla günümüz liberal demokratik rejimleri karşılıklı tanımayı/kabulü ve bu çerçevede yeniden dağıtımı içeren “etnik ve kültürel adalet” fikrinden hâlâ çok uzak görünmektedir.

Bugün liberal demokratik devletlerin yüz yüze kaldığı kültürel farklılıklar temelinde tanıma, temsil ve dağıtım krizi geleneksel siyasal liberalizmin iki miti ile doğrudan ilişkilidir. Birincisi, insanlar kendi (ulusal, etnik, dini, dil, v.b. gibi) kimliklerini seçebilen otonom bireylerdir. Aslında bu aidiyetler seçebilmekten daha çok başkalarının seçimlerinin dayandığı temellerdir. Diğer bir deyişle, bireylerin sosyalleştiği siyasal ve sosyo-kültürel ortamlar ile tarihi gelişmelerin sonucu oluşan süreçlerde oluşmuştur. Diğer bir mit ise, liberal demokratik devlet kültürel olarak tarafsızdır yaklaşımı. Ama şu çok açık ki, tüm devletler vatandaşlarına belirli bir dili, tarihi ve kültüre dayatmaktadır.¹⁵ Sonuçta liberal demokratik devletin maskelenen kültürel tarafgirliği her türlü çeşitliliğin karşılıklı tanıma, temsil ve adaletli dağıtım anlayışları temelinde siyasal sisteme entegrasyonu önündeki en önemli engel olarak belirmektedir.

SONUÇ

Günümüzde tüm liberal demokratik devletler gittikçe daha da çeşitlenen bir toplumsal yapı ile yaşamak zorundadır. Mevcut liberal evrenselci değerler hem geleneksel siyasal liberalizmin etkisinde hem de ulus-devlet yapı ve kurumları nedeniyle bu çeşitliliği kucaklamakta, yani siyasal yapıya eşit ve adil bir zemin üzerinden entegre etmede başarısız olmaktadır. Kısaca modern devlet bir nevi çeşitlilik imtihanı ile yüz yüzedir. Modern devletin millî egemenlik, milliyet ve vatandaşlık gibi geleneksel kavramları bir yandan küreselleşmenin getirdiği ulus-ötesi örgütlerin ve yapıların diğer yandan da alttan yukarı gelen bölgesel, etnik, dini v.b. gibi kimlik hareketlerinin etkisinde ciddi anlamda aşınmaktadır. Ve bu kavramlar belirli ölçüde yeniden şekillenmektedir. Artık devletin siyasal ve dolayısıyla kültürel yekpareleştirici politikalarını uygulayabileceği yani devlet fikri ile ulusal kültür/millet fikrinin birliğini kurabileceği ne bir toplumsal ve ne de uluslararası zemin vardır. Ayrıca, toplumdaki her bir farklı grubun farklı bir kültürel elit grubu ortaya çıkmış ve hayatın her alanında muktedirlere -yani kültürel ve kudret itibarını tekelinde bulunduranlara- meydan okuyarak yeni iktidar alanları oluşturmuşlar ve oluşturmaktadırlar. Böyle bir ortam devletin kültür ile kurduğu ilişki çeşitliliğinin de dikkate alınması gereken yeni bir safhaya geçmektedir.

¹⁵ Bu mitler için bkz. Requejo (2011: 16).

Tüm bu gelişmelere karşın modern ulus-devletin dayandığı “ulusal çerçeve” hâlâ önemli bir referans noktası olarak kalmaya devam etmektedir (Seymour, 2011: 95). İşte bu noktada şu dile getirilebilir; günümüz demokratik devletin çeşitlilik ile olan imtihanına yönelik arayışların öncelikli olarak daha büyük uluslararası örgütlerin (AB gibi) yanı sıra ulusal yapıların yeniden düzenlenmesine ve yapılandırılmasına yönelik olması doğaldır. Artık liberal demokratik devletlerin dayandığı tek yekpare bir halk/millet anlayışı ile üretilmiş millî kimlikler gittikçe çeşitlenen kültürel talepleri karşılamamaktadır. Geniş bir anlamda siyasal ve sosyal liberalleşmeyi içeren bir demokratikleşme sonucu oluşacak olan daha ‘kapsayıcı kamusal kimliklerin’ tanımlanması ve uygulanması devletlerin selameti ve bütünlüğü açısından elzem görünmektedir. Öncelikli olarak herkesin paylaştığı ve çeşitlilik ile diyalojik bir ilişkisi olan bu tarz kamusal kimlikler ve kültürler siyasal ve yasal kurumlara ve yapılara dayanması gerekmektedir. İşte bu yapılar ki, ulusal, etnik, dini, bölgesel, cinsiyet, dil temelli aidiyetleri engelleyen değil bilakis kolaylaştıran, birbirleri ve devlet kurumları ile daha sıkı ilişkiye sokabilen unsurlar olur.

Son olarak, devlet-çeşitlilik ilişkisi anlamında Türkiye’ye baktığımızda, batılı gelişmiş demokratik ülkelerden belirli farklılıklar arz etse de aynı süreçlerden daha sancılı bir şekilde geçtiğini görmekteyiz. Türkiye’de devletin, liberal demokrasinin tüm kurum kuruluş ve değerleri ile yerleşmesi, yani demokratikleşmesi, açısından çok fazla sorunları olmasının yeni durum açısından bazı olumlu ve olumsuz etkileri vardır. Geleneksel liberalizmin özgürlük, eşitlik, çoğulculuk ve adalet gibi evrensel değerleri Türkiye’de devletin ve genel olarak sistemin demokratikleşmesinde tam benimsenmiş ve uygulamaya geçilmiş değildir. İşte bu nedenle, daha henüz sivil, siyasal ve sosyal hakların hayata geçirilmesi noktasında ciddi sıkıntılar vardır. Aynı zamanda özellikle son yirmi yıldır Türkiye kültürel çeşitliliğin yükseldiğine, tekçi otoriter resmi söyleme karşı İslamcı, Kürtçü, Alevi, Kadın ve diğer grupların meydan okumasına ve kültürel haklar çerçevesinde tanınma ve temsil taleplerine şahit olduk. Batının aksine devlet çeşitlilik ile imtihanına liberal demokratik bir zemin olmadan vermek zorunda kaldı. Çevreden gelen güçlerin, dışlanmışların iktidarı ile birlikte aşağıdan yukarıya demokratikleşme diyebileceğimiz sürecin sonunda son yıllarda devletin tekçi otoriter yapısında ciddi bir dönüşüm yaşanmaktadır. Aslında liberal demokratik sistemin kültürel çeşitlilik ile birlikte kuracağı

'yeni bir siyasal yapıya' geçiş Türkiye için demokratik kurumlar ve değerler daha yeni oluştuğu ve yerleştiği için daha kolay olabilir.▽

KAYNAKÇA

- Anderson, B. (1991) *Imagined Communities* (London: Verso).
- Badie, B. & P. Birnbaum (1983) *The Sociology of the State* (Chicago: Chicago University Press).
- Bauman, Z. (1987) *Legislators and Interpreters* (Ithaca, NY: Cornell University Press).
- Bennett, T. (1998) *Culture: A Reformer's Science* (London: Sage Publication).
- Brown, D. (2000) *Contemporary Nationalism: Civic, Ethnocultural & Multicultural Politics* (London: Routledge).
- Brubaker, R. (1990) "Immigration, Citizenship, and the Nation-State in France and Germany: A Comparative Historical Analysis", *International Sociology* 5/4.
- Dubois, L. (2000) "La République Métissée: Citizenship, Colonialism, and the Borders of French History", *Cultural Studies* 14/1: 15-34.
- Eisenstadt, S. N. (1996) "The Cultural Programme of Modernity and Democracy", in *Culture, Modernity and Revolution: Essays in Honor of Zygmunt Bauman*, ed. R. Kilminster and I. Varcoe, (London: Routledge).
- Feyerabend, P. (1980) "Democracy, Elitism, and Scientific Method", *Inquiry* 23.
- Fleischacker, S. (1994) *The Ethics of Culture* (Ithaca, NY: Cornell University Press).
- Foucault, M. (1982) "The Subject and Power", in *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, ed. H. L. Dreyfus and P. Rabinows, (Chicago: Chicago University Press).
- Gellner, E. (1983) *Nations and Nationalism* (Ithaca NY: Cornell University Press).
- Giddens, A. (1991) *The Consequences of Modernity* (Cambridge: Polity Press).
- Giesen, B. (1999) "Cosmopolitans, Patriots, Jacobins, and Romantics", *Deidalus* 127/3: 221-250.
- Heller, A. (1996) "Omnivorous Modernity", *Culture, Modernity and Revolution: Essays in Honour of Zygmunt Bauman* içinde, R. Kilminster & I. Varcoe (der.) (London: Routledge).
- Kymlicka, W. (1997) *States, Nations and Cultures* (Assen: Van Gorcum).
- Mitchell, T. (1991) "The Limits of the State: Beyond Statist Approaches and their Critics", *American Political Science Review*, 85/1: 77-96.
- Nieguth, T. (1999) "Beyond Dichotomy: Concepts of the Nation and the Distribution of Membership", *Nations and Nationalism* 5/2: 155-173.

- Parekh, B. (2011) "Liberal Democracies and National Minorities", *Political Liberalism and Pluranational Democracies* içinde, F. Requejo and M. Caminal (der.) (London: Routledge).
- _____ (2002) *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory* (Cambridge: Harvard University Press).
- _____ (1995) "Ethnocentricity of the Nationalist Discourse", *Nations and Nationalism* 1/1: 25-52.
- Rancière, J. (1995) *On the Shores of Politics* (London and NY: Verso, 1995).
- Requejo, F. (2011) "Shadows of the Enlightenment: Refining Pluralism in Liberal Democracies", *Political Liberalism and Pluranational Democracies* içinde, F. Requejo & M. Caminal (der.) (London: Routledge).
- Requejo, F. & M. Caminal (2011) "Liberal Democracies, National Pluralism and Federalism", *Political Liberalism and Pluranational Democracies* içinde, F. Requejo and M. Caminal (der.) (London: Routledge).
- Skocpol, T. (1985) "Bringing the State Back In", *Bringing the State Back In* içinde, P. Evans, D. Rueschemeyer and T. Skocpol (der.) (Cambridge: Cambridge University Press).
- Seymour, M. (2011) "On Postnational Identity", *Political Liberalism and Pluranational Democracies* içinde, F. Requejo and M. Caminal (der.) (London: Routledge).
- Taylor, C. (1989) *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Tilly, C. (1994) "States and Nationalism in Europe, 1492-1992," *Theory and Society*, 23.
- Walzer, M. (1992) "On the Role of Symbolism in Political Thought", *The Self and the Political Order* içinde, T. B. Strong (der.) (New York: NY University Press).
- Weber, E. (1991) *My France: Politics, Culture, Myth* (Cambridge, MA: Harvard University Press).
- Weber, M. (1978) *Economy and Society* vol. I & vol. II (Berkeley: University of California Press).
- Yack, B. (1996) "The Myth of the Civic Nation", *Critical Review* 10/2: 193-211.

Muhafazakâr Düşünce / Devlet